

Advertentie

De monumentale kracht
**VAN
TOON PILLE**

DE WAARHEID LIGT
IN HET MIDDEN

STICHTING
VAN STREEK

De monumentale kracht VAN TOON PILLE

DE WAARHEID LIGT IN HET MIDDEN

ONZE STREEK ZIT VOL MET LEGENDES EN MYTHES, WAARVAN SOMS DE OORSPRONG NIET HELEMAAL DUIDELIJK IS. IN VAN STREEK WORDEN DIE VERHALEN OPNIEUW VERTELD. DE BASIS VAN DEZE VERHALEN LIGT IN DE LEGENDES. HET SPEELT ZICH AF OP BESTAANDE PLAATSEN, WAAR JE OOK DE LEGENDE KUNT TERUGVINDEN. DE PERSONAGES ZIJN FICTIEF, MAAR HET VERHAAL DAT ZIJ VERTELLEN KLINT GELOOFWAARDIG. IS HET ECHT GEBEURD OF IS HET GEWOON EEN MOOI VERHAAL? DE WAARHEID LIGT IN HET MIDDEN.

“Mag ik er even bij komen zitten?” Eigenlijk is het geen vraag die Sijmen van Rijns- oever stelt aan de twee pubers op het bankje. Hij moet zitten. Zijn benen zijn verzuurd van de fietstocht vanuit Zwammerdam. “Hèhè”, puft de tachtigplusser. “Wat een wind hè.” Dennis en Mounir kijken elkaar meewarig aan en steken snel een peukie op om de onwennigheid te doorbreken.

Iedere dag trapt hij nog zo’n vijftien kilometer weg op zijn stalen ros. De polder in. Even zijn kop laten leegwaaien. Eén keer in de week doet hij de dubbele afstand, maar dan rust hij halverwege wel even uit. En altijd op dezelfde plek; het bankje bij het monu- ment voor Toon Pille aan de Burgemeester Jamessingel in Gouda. “Een lullig houten kruisje, meer is het eigenlijk niet”, praat Sijmen zachtjes in zichzelf.

“Ha, jullie roken Cameltjes”, richt Sijmen zich tot zijn medebankzitters. “Jah jah”, mompelen de twee pubers. “Wisten jullie dat de Amerikanen die meegenomen hebben in de oorlog? We waren er gek op. Vijf jaar lang hadden we van die zelfgemaakte troep gerookt. We teelden zelf tabak in de moestuin, daarna moest het een half jaar drogen op zolder. Maar de kwaliteit was maar zozo. Nee, dan die heerlijke Virginia shag en die Camel-sigaretten die de Amerikanen meenamen. Wat een verrukking.” “Wilt u ook een sigaretje, meneer?” vraagt Mounir. “Da’s een tijd geleden, nou laat ik er eens eentje pro- beren. Waarom ook niet. Op mijn leeftijd kan het niet zoveel kwaad meer”, lacht Sijmen naar Dennis die zijn Zippo-aansteker aanzwengelt om de sigaret van de oude man in de fik te steken. “Hmm, lekker hoor.” De sigarettenrook herinnert hem aan vroeger, de oorlog. Wat een tijd was dat. Die spanning. “Weten jullie eigenlijk voor wie dit monument er

staat, jongens?” “Neuh”, klinkt het eenstemmig. “Toon Pille”, brengt Sijmen stamelend van respect uit.

“Het moet voorjaar 1943 geweest zijn. Ik was net 22, we waren wel in hetzelfde jaar geboren maar Toon moest nog 22 worden. Ik geloof dat ie in augustus jarig was. Enfin. Ik zat al driekwart jaar ondergedoken toen Toon mij kwam ophalen om me naar een ander adres te brengen. Dat was onze eerste kennismaking. Het was maar een schrielhaan die Toon, maar er zat wel een eigenwijze kop op. Hij keek door dat brilletje met een blik die geen tegenspraak dulde. Wat een mannetje, dacht ik bij onze eerste ontmoeting.”

“Maar waar zat u ondergedoken dan?” vraagt Dennis nieuwsgierig om de oude man te stimuleren zijn verhaal verder te vertellen. “Bij mijn oom Gijs in de polder van Zwammerdam. Ik woonde met mijn ouders in de Kerkstraat in Woubrugge, toen er in april 1942 een oproep van de moffen op de deurmat viel: ik moest mij gereedmaken voor de arbeidsinsatz, werken in de Duitse oorlogsindustrie. Bommen maken in de fabrieken van Hamburg. Daar had ik geen zin in. In de polder van Zwammerdam kon ik terecht op de boerderij van mijn oom Gijs. ’s Zomers viel ik niet zo op tussen al die knechten op het boerenbedrijf. We waren druk met de hooibouw en veel aan het werk in het veld. Bij razzia’s – één keer was het echt raak – konden we snel wegvlugten richting de Zuideinderplas. Eenmaal daar was je onvindbaar. Maar mijn oom Gijs vond het te gevaarlijk worden. De hele winter hadden we maar een beetje om de boerderij zitten lummelen. Er was geen landwerk en er waren genoeg knechten om de koeien te melken. En ja, ook genoeg mooie meiden op de boerderij. Oom Gijs was veel te bang dat die meiden de aandacht zouden trekken van de jonge Duitse soldaten. Die verveelden zich een ongeluk. En ja natuurlijk, ook ik papte aan met die lekkere blonde meiden uit de polder. Hoe heette dat ene mooie meidje met die pronte borsten ook al weer. Ze kwam uit Spengen, zo’n buurtschap bij Kockengen. Eh... Lijsje Haagenijzer, zo heette ze. En we konden nog goed praten met elkaar ook. Bijzonder exemplaar was dat. Maar goed, oom Gijs vond het allemaal veel te opzichtig worden. Ik moest weg. Via mijn vader zocht hij contact met de ondergrondse. Drie dagen later stond Toon Pille op de stoep.”

“Het was vlak voor de warme middaghap. Ik zie nog hoe hij zijn fiets parkeert tegen de roede van de hooiberg. Hij had zo’n grote zware zwarte fiets van het merk Kaptein. Ik herinner het me zo goed omdat die fiets eigenlijk veel te zwaar voor hem was, hij kon hem amper hanteren. En ja, dan moet je die sterke boerenknechten hebben, die vinden zoiets schitterend natuurlijk. Even een slungel in de maling nemen. Maar voordat ze een opmerking konden maken, nam oom Gijs Toon bij de arm mee de machineschuur in. Veel te bang om gezien te worden. ‘En zet jij die fiets es even uit het zicht’, sprak oom Gijs mij vermanend toe. Toon en mijn oom waren nog geen vijf minuten in de schuur

toen oom Gijs mij naar binnen wenkte. Mijn oom keek nog steeds schichtig. Toon was kalm, hij had een natuurlijk overwicht en was de situatie meester. “Vannacht ga jij naar een boerderij in de buurt van Tempel. Ik had er geen zin in, maar Toon gaf mij het vertrouwen dat het wel goed zou komen.”

“De avond van mijn vertrek kreeg ik toch wel de zenuwen. Ik ging op de tilt bij de stede van Lijs kijken, ik wilde met haar praten. Ze was een paar jaar jonger dan ik, maar was minstens zo wijs als een vrouw van dertig. Ze zei dat het wel goed zou komen en dat ik moest vertrouwen op de Heere God. Tja, die hoeft niet onder te duiken, dacht ik nog! Maar het gaf me wel rust. Lijsje gaf me nog een kus op mijn voorhoofd en kroop haar bedstede in. Ik ging terug naar de keuken. Er brandde een enkel lampje, en hoewel de luiken dicht zaten had tante Zus – de vrouw van oom Gijs – de ruiten van binnen afgedekt met oude paardendekens. De Duitsers hadden ons verplicht de boel te verduisteren. Om de Engelse bommenwerpers te desoriënteren mocht na acht uur ’s avonds geen licht meer naar buiten schijnen. Bij dat kleine lampje stond tante Zus boterhammen voor me klaar te maken. Ze smeerde er reuzel op en deed er wat kaantjes tussen. ‘Lekker vet jongen, das goed voor je. Je hebt vannacht een flinke wandeling voor de boeg. Je zult het nodig hebben.’ Ze snikte, legde haar broodmes neer en drukte mij stevig tegen haar aan. Ze had van die mollige warme armen waaruit je niet zomaar los kon wurmen als die je eenmaal te pakken hadden. Ik liet haar maar begaan, maar schrok eigenlijk meer van alle heftigheid. Ok, ik had geen zin om te vertrekken, maar zo’n ramp was het toch ook weer niet?”

“Het was al flink na middernacht toen Toon zijn gezicht liet zien op de boerderij. Hij schatte dat het meer dan tien kilometer lopen was door de polders naar Tempel. ‘Heb je goeie klompen?’ vroeg Toon, ‘anders heb je na vijf minuten lopen al natte poten, en dat is knap lastig als je nog een paar uur voort moet’. Toon had een route uitgestippeld. In zijn hoofd dan. Vooral langs stille boerenweggetjes en soms dwars door de weilanden heen. Een aantal boeren was op de hoogte dat wij die nacht over hun erf zouden lopen. Hij wist wie de NSB-boeren waren. Uit hun land moest hij sowieso wegblijven. Het was nieuwe maan. Pikkedonker dus. Ik heb tante en oom kort gedag gezegd, en toen gingen we. Achterom gekeken naar de boerderij heb ik niet meer. Inmiddels had ik er eigenlijk wel zin in, het was een spannend avontuur. Na ruim een half uur kwamen we aan bij de Oude Rijn. Toon had een bootje geregeld. Een vriend van hem peddelde ons naar de overkant. In mijn onbezonnenheid stak ik een sjekkie op, wat mij op een flinke uitbrander van Toon kwam te staan. ‘Ben je helemaal van de pot gerukt, idioot!’ siste hij me toe. ‘Wil je soms dat de moffen je brandende peuk zien!?’ Gelukkig was het zo donker dat ze niet konden zien hoe rood mijn hoofd werd.”

“Eenmaal aan de overkant, excuseerde Toon zich voor zijn felle woorden, maar benadrukte dat deze operatie geen spelletje was. Wat ik me van de nachtelijke wandeltocht vooral herinner was dat hij mij verschillende malen op fluisterton - de hele weg praatten we fluisterend - vroeg of ik in God geloofde. Ik mompelde wat dat ik wel eens naar de kerk ging en dat ik verhalen uit de bijbel wel kende. Maar hij was er helemaal vol van, dweept er een beetje mee. De volgende zondag zou hij belijdenis doen. Wat me is bijgebleven is dat hij zei dat de bijbel de christenen oproept tot strijd, de strijd van het geloof. En dat we in die strijd veilig waren onder Zijn hoede! Ik begreep er uit dat zijn verzetswerk voor hem een goddelijke missie was. Het ging hem niet om de spanning, het avontuur. Voor hem was het een opdracht van Boven.”

Sijmen stopte even met zijn verhaal. “Ik heb eigenlijk zin in nog wel een sigaretje, jongens.” Mounir en Dennis graaiden in hun jaszak. “Hier meneer”, Mounir biedt de ouwe Van Rijnoever een Camel aan. “Maar vertel nou verder. Bent u bij die boerderij in Tempel aangekomen?”

“Eigenlijk verliep de wandeling voorspoedig. Een keer sloeg een boerenhond aan het blaffen. Daar schrokken we van, maar voor de rest... Weet je, die Toon was een precies mannetje. Die had die hele route in zijn hoofd al een keer gelopen. Hij had zich goed voorbereid. Ik liep als een mak schaap achter hem aan. Het was tegen vijf uur dat we aankwamen bij de boerderij van Van den Herk aan de Warmoeskade, vlakbij Tempel. Het was geen warm onthaal. Ik was vermoeid en mijn broekspijpen waren zeiknat van het natte gras. Maar het eerste wat die boer tegen me zei was dat ik een uur te laat was voor het koeienmelken. De hufter.”

“Ik kwam in loondienst, maar mijn loon was lager dan de kost en inwoning die hij rekende. Ik moest hem dus geld betalen. Toon was ook verbaasd over de situatie, maar vertrouwde me toe dat hij dat wel zou regelen. Later heb ik van mijn vader begrepen dat Toon naar hem toe was gekomen om deze kwestie te bespreken. Mijn vader heeft Toon toen genoeg geld meegegeven om die boer wekelijks te betalen voor mijn kost en inwoning. Tja, sommige boeren waren na de oorlog een stuk rijker dan voor de oorlog.”

“Ik had op die boerderij een eigen slaapplek, boven de koeien op de tilt. 's Zomers lekker koel en 's winters lekker warm. Ik heb in mijn hele leven nergens zo lekker geslapen als op dat plekkie. Die hooilucht bedwelmde gewoon. In geval van nood kon ik via een luik wegvluchten, maar dat is nooit nodig geweest. Als er geruchten de ronde gingen dat er razzia's werden gehouden, hielden we – soms waren er twee of drie onderduikers op de boerderij – schuil in de waterput. De put was niet meer in functie, er stond maar een klein laagje water in. Het vernuftige aan die vijf meter diepe put was, dat deze aan de onderkant breder was, daar konden we wel met tien man zitten. Als je van boven naar

beneden keek zag je niets. Ik heb er drie keer gestaan. Soms urenlang in het duister. Een keer in mijn eentje. Toen heeft een van de boerenmeiden een krukje naar beneden getakeld, kon ik tenminste zitten. Toon kwam geregeld langs, het was prettig om via hem te horen hoe het met mijn familie ging en andere kennissen. Alleen werd ik wel eens moe van zijn vrome praatjes over God en Jezus enzo en of ik de bijbel wel las. Tegelijk kon ik wel even mijn hart luchten bij hem, dat was prettig. Ik was in de anderhalf jaar dat ik daar zat aardig vertrouwd geraakt met de boerderij, de knechten en het boerenwerk in Tempel, maar echte vrienden had ik er niet.”

“De hel brak los op vrijdag 29 september 1944. Ik weet nog goed dat het een vrijdag was omdat ik in de boomgaard aan het werk was. Stooferen plukken. Dat deed ik altijd op vrijdag. Ik had Toon al een tijdje niet gezien en verwachtte hem eigenlijk die dag, hij kwam meestal op vrijdagmiddag even aan. Maar het was een andere bonenstaak die op zijn fiets het erf op kwam rijden. Gehaast en verschrikt. Even later stond ie samen met de boer bij mij in de boomgaard. Toon was opgepakt en werd ondervraagd door Han de Balvert, de schrik van Gouda en omstreken. De Balvert was een moordlustige boerenzoon uit Moordrecht die voor de SS in Rusland en Griekenland had gevochten. Begin september 1944 was hij vanuit het oostfront teruggekeerd naar zijn geboortegrond. En hoe. Hij had al een paar liquidaties op zijn geweten, en nu had hij Toon te pakken. De boer trok wit weg toen hij het verhaal van die bonenstaak nogmaals aanhoorde. ‘Jij mot hier weg. En wel heel vort’, snauwde hij me toe. Bang als hij was voor zijn eigen hachie. Ik moest weg, dat begreep ik ook wel. Iedereen was veel te bang dat Toon zou doordraaien onder het geweld van die De Balvert en zijn vrienden. Maar waar moest ik heen? De bonenstaak stelde voor om voorlopig achter het land in te vluchten. Er waren genoeg geriefhoutbosjes waar ik mij schuil kon houden. De boer wilde er niets van weten, die wilde mij gewoon zo snel mogelijk weg hebben. Toen werd het die bonenstaak even te veel. ‘Luister, Van den Herk, jij hebt goed geld voor die jongen ontvangen en nog gratis arbeid ook. Het wordt tijd dat jij even je toon matigt. Zijmen gaat bij jou het land in tot dat ik een ander schuiladres heb gevonden. Kom Zijmen, neem wat eten mee en dan wegwezen hier, het land in.’ Uit de keuken griste ik onder de ogen van de boerin een half brood en een bonk spek mee. Ze sputterde nog wat tegen, maar de brutaliteit van die bonenstaak had bij mij iets losgemaakt: zo kon het dus ook. Tot maandagochtend heb ik gebivakkeerd in een van die geriefhoutbosjes, van takken en bladeren maakte ik een hut. Aan het brood en de spek had ik net voldoende, gelukkig had ik nog wat peren in mijn zak gestopt. Water dronk ik uit de sloot, dat kon toen nog.”

“Bij het krieken van die ochtend die maandag stond dezelfde bonenstaak in het weiland om mij op te halen. Hij zag er bedrukt uit. ‘Toon is dood’, sprak hij zonder verdere omhaal

van woorden. Het werd die herfstochtend in de stilte van de polder nog stiller. Ik staarde hem aan zonder te kijken. Ik kon het niet geloven.

De bonenstaak – zijn naam heb ik nooit geweten – vertelde dat Toon de dag na zijn arrestatie aan de Nieuwe Verbindingsweg in Gouda is doorzeefd met kogels. Geliquideerd door De Balvert en zijn valse vrienden.”

“En die Nieuwe Verbindingsweg, jongens, die heet nu de Burgemeester Jamessingel. Vlakbij deze plek, waar nu dit monumentje staat, is Toon Pille doodgeschoten. Een nacht lang hebben ze geprobeerd namen van andere verzetstrijders uit de mond van Toon te krijgen. Maar het is ze niet gelukt, want niemand van hen is opgepakt in de dagen erna. Dan ben je toch wel een held hè. Als je geslagen, geschopt, gewoonweg gemarteld wordt, en toch stand houdt. Ik hoorde later dat De Balvert beestachtig optrad. Het was een gewetenloos monster.”

“De bonenstaak heeft me diezelfde ochtend weggebracht naar een andere boerderij. Gewoon overdag, allebei op de fiets. Bloedlink, maar dat risico moesten we wel nemen. Ik had in geen twee jaar meer op een fiets gezeten en dan meteen helemaal naar Gelderswoude. Een tocht van zo’n dertig kilometer. Flinke zadelpijn, maar ik kwam terecht bij een hele aardige boerenfamilie. Het was karig in de hongerwinter die volgde, maar op een boerderij heb je altijd te eten. Ik heb veel aan Toon gedacht die tijd. Dat ik mijn leven te danken had aan hem. Aan zijn volharding om niets los te laten. Omdat er die winter niet veel te doen was op de boerderij, had ik sowieso veel tijd om na te denken. Over Lijsje bijvoorbeeld.” “Ja meneer, heeft u haar nog een keer gedist na de oorlog?” “Gedist, gedist, wat is dat nou weer?” “Nou gewoon een keertje afgesproken!”, meldt Dennis heel bijdehand. “Haha, wij hadden geen mobieltjes of email hoor. Dat ging niet zo makkelijk. Ik hoorde later viavia dat ze met een boerenzoon getrouwd is uit Kanis, zo’n gehucht bij Kamerik. Dat was dan dat. Soms lopen dingen anders dan je hoopt.”

“En wat is er na de oorlog met die De Balvert gebeurd, meneer?” roept Mounir. “Tja, die misdadiger heeft een gevangenisstraf gekregen en is daarna in Duitsland gaan wonen, in Oberhausen. Ik heb nog eens de stoute schoenen aangetrokken en hem opgebeld, zijn naam stond gewoon in het telefoonboek. Ik wilde per se van hem weten wat de naam van Toon Pille voor hem betekende. Hij zei die naam niet te kennen, hij ontkende alles, speelde doof-stommetje spelletjes en bleek nog steeds zo gewetenloos als altijd. Ik kreeg kippenvel van de ijzingwekkende kilte die die man zelfs door de telefoon uitstraalde. Het was gewoon eng die man te horen ademen.”

“Zo jongens, nou weten jullie waarom dit kruis hier staat. T’is misschien een beetje een lullig kruisje, maar daar gaat het niet om. Het gaat erom dat je weet wáárom het er staat. En toe, doe me nog eens een peukie.”

Advertentie